

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ

У статті аналізується процес формування української освіти з найдавніших часів до сьогодення. Робиться висновок про позитивні та негативні фактори переходу до болонської системи.

В умовах розбудови України як незалежної держави питання розвитку освіти та її реформування вважається дуже важливим. Питання становлення й розвитку української освіти підіймались у роботах А.В. Морозова [1], О.П. Мещанінова [2] тощо.

Освіта є своєрідним ключем до «скарбниці нації». Однак відкрити цю «скарбницю» можливо тільки за умов чіткого послідовного підходу до її реформування. Сьогодні українське суспільство, у тому числі найпрогресивніша його частина – молодь, зіштовхнулось з дуже важким етапом розвитку української освіти – переходу від радянської системи освіти до нової болонської. Складність цього перехідного процесу полягає у необхідності планування та розповсюдження новинок європейської освіти. Практичним прикладом цієї проблеми може бути трикратна зміна умов вступу до ВНЗ у 2010 році, що, до речі, є доказом нерентабельності швидких змін у «болонізації» української освіти. Тому питання про становлення української освіти за сучасних умов є актуальним.

Метою даної статті є вивчення процесу формування української освіти з найдавніших часів до сьогодення, з урахуванням позитивних й негативних факторів болонської системи.

Освіта – основа духовного, соціального, економічного, культурного розвитку суспільства і держави. Ще з часів християнізації Київської Русі освіта вважалася необхідною складовою частиною політики розвитку суспільства. «І почав Великий князь Володимир, – свідчить літописець, – збирати дітей у знатних мужів своїх і віддавати їх на вчення книжне» [3]. При Ярославі Мудрому освіта набула масового характеру: засновувалися нові школи, бібліотеки при монастирях, вівся літопис [3]. Культурна спадщина Київської Русі лягла в основу формування цивілізації східних слов'ян, передусім це стосується освітньої політики держав.

У середині XVI ст. вперше в історії України почався так званий «відтік мізків», пов'язаний з діяльністю єзуїтських колегіумів. Освічені українці покидали Батьківщину, переселяючись до Польщі, Литви, а пізніше – до Москви, Петербурга. У часи перебування України в складі Російської імперії українська освіта перебувала в дуже складному стані, особливо після підписання Царем Олександром II проекту розпорядження про повну заборону української мови. Цим урядовим документом, який сучасники назвали Ємським указом або Законом Юзефовича, заборонялося не тільки друкувати українською мовою оригінали й перекладені твори, але і ввозити в межі Російської імперії українські книжки та брошури, надруковані в Галичині, де вони могли видаватися рідною мовою завдяки конституційним законам Австро-Угорщини [4]. Започатковане обов'язкове загальне початкове навчання, запроваджене П.А. Столипініним, було необхідним у реалізації плану розвитку української промисловості на початку XX ст. Ще в Промові на засіданні II Державної думи 6 березня 1907 року він зазначав: «Зусилля Уряду будуть безрезультатні, доки освіта народних мас не буде поставлена на належну висоту, доки не буде забезпечене загальне навчання» [5].

На думку деяких фахівців, радянська система освіти була визнана кращою у світі. Підготовлені нею кадри в галузі промисловості та сільського господарства до теперішнього часу мають великий запит у найбільш розвинутих країнах світу. Але слід зазначити, що вона мала чіткий політизований характер та агітаційні методи впровадження у суспільство. У 1920 – 1930 рр. ця система освіти повністю змінила старий уклад суспільства: нові загальноосвітні школи, вищі навчальні заклади готували мільйони нових кадрів для реалізації широких політико-економічних та суспільно-соціальних програм. У молоді з'явилася можливість здобувати освіту безкоштовно та рідною мовою. Суспільство повністю позбавилось проблеми дорослої неграмотності [1].

На сьогоднішній день в умовах ринкової економіки уряд України обрав шлях розвитку з новою Болонською системою, яка є процесом зближення і гармонізації систем освіти країн Європи з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. Її впровадження в Україні має подвійний характер. З одного боку, ця система освіти є перепусткою українського суспільства в Європейський союз та фундаментом нової системи освіти. На думку авторів, вони містять у собі такі позитивні фактори:

- побудова європейської зони вищої освіти як ключового напрямку розвитку мобільності громадян з можливістю працевлаштування;

- формування і зміцнення інтелектуального, культурного, соціального і науково-технічного потенціалу суспільства, підвищення престижності у світі європейської вищої школи;

- забезпечення конкурентоспроможності європейських ВНЗ з іншими системами освіти в боротьбі за студентів, гроші, вплив;

- досягнення більшої сумісності і порівнянності національних систем вищої освіти;

- підвищення якості освіти;

- підвищення центральної ролі університетів у розвитку європейських культурних цінностей, в якій університети розглядаються як носії європейської свідомості.

На думку вченого О.П. Мещанінова, можливість здобуття якісної освіти безпосередньо пов'язана з додатковими джерелами фінансування. Доведення цієї інформації до відома студентів, їхніх батьків, широкої громадськості, створення умов для кожного, хто бажає здійснити власні розрахунки загальноуніверситетських витрат на його власну освіту через інформаційне забезпечення, обрання певного напрямку додаткової підготовки є потенціалом, що здатен підтримувати сталу мотивацію та розвиток саме якісних показників вищої освіти [2]. Як зазначають дослідники, запровадження кредитно-модульної системи в міру її вдосконалення має сприяти підвищенню якості знань студента, а також вдосконаленню оцінювання діяльності викладача (в тому числі анонімного) – безпосереднім споживачем його послуг – студентом.

Але ця система має й характер негативного впливу на розвиток сучасної української освіти. Перш за все це стосується плутанини з навчальними програмами, можливих проблем у працевлаштуванні людей з дипломом бакалаврів та відсутності безоплатного навчання у магістратурі. Її незручність також є в системі залікових балів ECTS (англ. European Credit Transfer System), які можуть нанести шкоду гуманітарній освіті.

Основою всієї вищої освіти є обов'язкова середня освіта, яка головним чином впливає на вибір учнем майбутньої професії та являє собою складну систему морального саморозвитку молоді людини.

Законодавство України досить якісно відображає потребу населення в освіті згідно зі ст. 53 Конституції України, каже про те, що повна загальна середня освіта є обов'язковою [6]. Виходячи з цього положення, держава забезпечує доступність і безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і приватних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої,

позашкільної, професійно-технічної, вищої й післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій і пільг учням і студентам. Громадяни мають право безкоштовно отримати вищу освіту в державних і приватних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, що належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право навчання рідною мовою або на вивчення рідної мови в державних і приватних навчальних закладах або через національні культурні суспільства.

Міжнародне право також відображає необхідність освіти. Так, наприклад, в ст. 26 Загальної декларації прав людини говориться, що «освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості». Конвенція прав дитини так само позначає вищевикладене через зміст ст. 27 і ст. 28 [7].

Головним суб'єктом середньої освіти є школа як найбільш багатогранне явище у суспільстві. По-перше, це інститут, через який протягом десятка років проходить практично все населення країни, незалежно від соціального статусу, національності, віросповідання.

По-друге, школа є, як правило, державною установою, складником державної структури, а з іншого боку – суспільним інститутом, духовно-моральним явищем. І це само по собі створює безліч протиріч у її діяльності.

По-третє, на школу як систему, що самостійно розвивається, впливають різноманітні чинники (соціальне середовище, мікросередовище; рівень матеріально-технічного і фінансового забезпечення; чисельний склад; природне оточення; професійний рівень і навіть характерологічні особливості вчителів, які складають педагогічний колектив), що формує неповторний характер кожної школи.

По-четверте, школи вже на етапі задуму і формування відрізняються одна від одної не тільки типом, а й рівнем матеріально-технічного забезпечення, складом педагогічного колективу і мотивацією батьків і учнів на навчання та підтримку школи.

По-п'яте, через завдання, які стоять перед школою, до вчителя ставляться вимоги, які піднімають його на високий щабель суспільства: професіоналізм, розвинутий інтелект, високі моральні якості, психічне і фізичне здоров'я, мудрість. Але водночас учительська професія є масовою, непрестижною, бо соціальна мотивація на неї відсутня, професійно-педагогічна підготовка є неякісною. Тому очікуваного рівня сягає зовсім мало вчителів [8].

Проте модернізація освітньої системи України натрапляє на значні труднощі, знаходиться у критичному стані. Перш за все це стосується дійсної відсутності чітко визначеної стратегії реформування освіти, значного скорочення витрат на соціальні потреби, повільності змін, непослідовності окремих кроків, а також декларативності багатьох положень концептуальних документів.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що основними факторами, які негативно впливають на розвиток української освіти, є:

- перевантаження навчальним матеріалом у дисциплінах виявило головну проблему свідомості учня – «відсутність бажання вчитися», яка, у свою чергу призводить до низького рівня викладання навчального матеріалу викладачем через «небажання добросовісно викладати дітям не потрібний їм матеріал»;

- поява «особливо престижних» професій як наслідок постійної кризової ситуації в економіці України;

- «криза кадрів» як наслідок попередньої проблеми та «відтоку мізків» – негативного суспільно-економічного явища, яке продовжує прогресувати й сьогодні;

- «невдала реформа» українізації, яка дуже негативно вплинула на свідомість учнів за останні роки;

- малоефективна програма держави у напрямку морального розвитку людини та розвитку самосвідомості учня як особистості;

- відсутність бачення вчителем учня як людини зі своєю професійною орієнтацією та майбутніми планами щодо її реалізації в соціумі.

На якість освіти впливає багато випадкових, локальних, суб'єктивних факторів, для нейтралізації яких потрібна комплексна система, яка виконуватиме функції розвитку, вдосконалення та реалізації права на освіту в Україні у контексті забезпечення прав людини.

Однак євроінтеграція української системи освіти повинна бути планомірною та поступовою. Це перш за все стосується втілення нових навчальних програм, гарантії працевлаштування бакалаврів та нової системи залікових балів. Кредитування навчання у ВНЗ лишає нерозглянутим питання щодо оплати додаткової підготовки студента як мотивованого впливу на його навчання, яке взагалі ставить під сумнів ст. 53 Конституції України, а саме доступність та безкоштовність освіти.

Отже, історія української освіти – це дуже трагічна та драматична частина нашої Батьківщини. Саме це, на наш погляд, повинно бути основним стимулом для нашого суспільства та уряду у вирішенні питання щодо становлення якісної моделі освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мороз А.В. Право на освіту і проблеми його реалізації в Україні / А.В. Мороз, А.А. Мороз // матеріали міжвузовської наукової конференції 10 грудня 2008 року / [под ред. Папанової В.А., Захарченко Т.К.]. – Бердянськ ; Донецьк : Норд-Пресс, 2009. – 181 с.
2. Мещанінов О.П. Методологія оцінювання якості університетської освіти / О.П. Мещанінов // Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти : матеріали методологічного семінару, (15 листопада 2006 р.). – К. : СПД Богданова А.М., 2007. – С. 253.
3. Повість врем'яних літ : літопис (За Іпатським списком) / [пер. з давньоруської, післяслово, комент. В.В. Яременка.]. – К. : Рад. письменник, 1990. – 588 с.
4. Єфремов Є. Історія українського письменства / Єфремов Є. – К., 1995. – 469 с.
5. Столыпин П.А. Жизнь и Смерть за царя. Речи в Государственном совете и Дума / Столыпин П.А. – М. : Рюрик. – 176 с.
6. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами і доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV. – Харків : Весна, 2007.
7. Конвенція про права дитини. Схвалена на 44-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (резолюція 44/25 від 20 листопада 1989 року, додаток) // Права людини. Міжнародні договори України. – К. : Наукова думка, 1992. – 200 с.
8. Поза межами можливого: школа як вона є / [за ред. М. Мосієнко]. – К. : Шкільний світ, 2004. – 264 с.

Е.С. Терзи, В.С. Русин

Реалізація права на освіту

В статті аналізується процес формування українського освіти з древніх часів до сучасності. Делается вывод о позитивных и негативных факторах перехода к бologna системе.

O.S.Terzi, V.S. Rusin

Realization the Rights to Education

The article analyses the question of Ukrainian development of education, beginning with the ancient times till nowadays. The authors raise the problem of positive and negative aspects of transition of Ukraine to Bologna educational system.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2011.